

Innerlijk noodlot

Jo Otten

bron

Jo Otten, *Innerlijk noodlot*. z.n. [A.A.M. Stols], Maastricht 1933

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/otte005inne01_01/colofon.php

© 2016 dbnl

The logo for the Dutch Bibliography (dbnl) features the lowercase letters 'dbnl' in a blue, sans-serif font. The letter 'd' is stylized with a small hook at the top.

Voorwoord.

Dit kleine geschrift, dat niet in den handel is, werd geschreven voor vrienden en bekenden. De dialogen die men er in vindt zijn geen gesprekken tusschen twee volwaardige persoonlijkheden; zij zijn niet anders dan een min of meer gemakkelijke literaire vorm die door den auteur werd geadopteerd om de levenshouding, waarin zich zijn 'innerlijk noodlot' manifesteert, te verhelderen.

Normaal en abnormaal.

M.

Ik vind jou toch eigenlijk een abnormaal mensch...

B.

Dat is zoo en daar schaam ik mij allerminst voor.

M.

Waarop is dat gevoel dan wel gebaseerd?

B.

Op de overtuiging dat een zoogenaamd normaal mensch, een individu gemeten met 'normale' normen, het vervelendste is wat zich op aarde laat denken. De doorsneemensch, de mensch der kudde, is voor mij niet bijzonder aantrekkelijk. Een medemensch wordt voor mij pas belangwekkend inzooverre hij zich van anderen onderscheidt.

M.

Een excentriek individu wordt dus door jou meer op prijs gesteld dan iemand met normale allures?

B.

Geenszins: excentriciteit kan weliswaar amusant zijn maar in laatste instantie is iedere excentriciteit, iedere bizarrerie uit den boeze daar zij niet in innerlijke waarden haar oorsprong vindt. Uiterlijke buitennissigheden, dikwijls alleen ten doel hebbend de aandacht te trekken, zijn ridicuul en leeg. Een excentriek individu heeft iets droogs en automatisch dat mij ten eenenmale antipathiek is.

M.

Kun je me nader uitleggen wat je onder de door jou bedoelde 'onderscheiding' verstaat? Wanneer wordt dus een mensch die zich van anderen onderscheidt, voor jou belangrijk?

B.

Belang voor mij heeft slechts de mensch die doelbewust en onafhankelijk van conventionele normen zijn geestelijke en morele positie in de wereld tracht te bepalen.

M.

Maar je zult toch niet willen ontkennen dat een dergelijk bepalen vaak gepaard gaat met min of meer ongewone gedragingen die wegens hun vermoede excentriciteit evenzeer de aandacht trekken als het door jou gebrandmerkte louter-excentrische individu?

B.

Dat ontken ik in het geheel niet maar dergelijke abnormale gedragingen zijn dan niet anders dan een noodzakelijke zelfverwerkelijking. Zij ‘hangen niet in de lucht’; zij zijn niet anders dan natuurlijke uitvloeiselen van een origineele persoonlijkheid. Zij zijn de uiting van innerlijke waarden en diè alleen zijn belangrijk.

M.

Als ik je goed begrijp moet dus aan die innerlijke waarden onder alle omstandigheden prioriteit worden verleend, ook wanneer zij in botsing komen met gevestigde maatschappelijke schemata?

B.

Natuurlijk en zóó ontstaan inderdaad de door jou aangeduide botsingen.

M.

Maar zie je dan niet in dat maatschappelijke traditie en conventie historisch gegroeide grootheden zijn; noodzakelijkheden waaraan wij ons niet zoo gemakkelijk kunnen onttrekken?

B.

Zonder twijfel erken ik de betrekkelijke noodzakelijkheid van traditie en conventie en ik weet dat het voor de meesten maar beter is er zich rustig aan te houden. In het maatschappelijk leven speelt de conventie een niet te ontberen rol; zij vergemakkelijkt den omgang en geeft een mensch gelegenheid zijn innerlijk te verbergen.

M.

Nu spreek je van de verberging van het innerlijk, terwijl

ik meende dat je zoeven een exteriorisatie der innerlijke waarden verdedigde?

B.

Zeker, maar tusschen die beweringen is toch geen contradictie. In verschillende gevallen is het niet noodig, overbodig en zelfs niet wenschelijk, anderen een blik in het eigen innerlijk te geven. De meeste menschen zijn dit niet waard en daarom is het maar beter zijn mond te houden en de conventie van den omgang te accepteeren als een beproefd hulpmiddel om zelf onzichtbaar te blijven. Maar in laatste instantie en hier gaat het in het leven altijd om, moet een mensch den moed hebben met geheel zijn persoon in te staan voor zijn overtuigingen. Dan krimpen traditie en conventie ineen tot onbelangrijkheden, tot gegevens zonder intrinsieke waarde. Wanneer omstandigheden en omgeving het eischen, moet ik durven instaan voor mijn overtuigingen, voor mijn moreele basis.

M.

Je zegt: 'wanneer omstandigheden en omgeving het eischen'; je houdt dus nog altijd een slag om den arm...

B.

Neen, neen... maar ik wil geen Don Quijote-houding, geen moed verdedigen die in het luchtledige opbrandt. Ik wil geen onnoodige provocatie, geen wilde destructie van gevestigde waarden, geen prostitutie van de persoonlijkheid. Ik wil alleen dat de weinige menschen die ik belangrijk vind te allen tijde klaarstaan de maatschappelijke normen omver te stooten, de grenzen, door 'normale' menschen opgesteld, te doorbreken. Slechts een dergelijke bereidheid voor zichzelf in te staan, zichzelf te verwerkely ken desnoods tegen alle normen in, is voor mij het doel van het leven.

M.

Maar een dergelijke levenshouding leidt, sociaal gezien, tot wanorde, tot anarchisme...

B.

Neen: het is niet m'n bedoeling een algemeenen strijd tegen de traditie, conventie, bestaande wetten of regelingen, op te wekken. Zooals gezegd, interesseeren de meeste menschen mij niet bovenmatig en ik zal geen moeite doen hen te 'mobiliseeren'. Het meerendeel der menschelijke individuen is klein en laf en moet noodzakelijkerwijs blijven voortloopen in het maatschappelijk gareel. Ik heb slechts het oog op dat beperkte aantal individuen, wier psychische, sensitieve en moreele waarden niet alleen op zichzelf gezien van beteekenis zijn, maar die bovendien den moed hebben voor hun overtuigingen en eigenschappen in de practijk in te staan.

M.

Dat zijn dus de 'abnormale' menschen die in jouw lijn liggen?

B.

Ja.

Gemeenschap en individu.

M.

Uit het vorige gesprek heb ik geconcludeerd dat individueele verhoudingen je meer aan het hart gaan dan de gemeenschap.

B.

Natuurlijk; het begrip gemeenschap is voor mij een fictie. In werkelijkheid bestaat slechts een reeks individuën X, Y, Z, enz., die weliswaar met elkander in grootere eenheden zijn vereenigd, maar toch geen organisch geheel vormen.

M.

Zoo is dan ook de ‘menschheid’ voor jou niet meer dan een schema?

B.

Zeker, evenmin als ‘Welt- of Volkswirtschaft’ voor mij reële begrippen zijn. Weliswaar verricht het individu economische handelingen, die bepaalde algemeene reacties ten gevolge hebben, maar van eenig doelbewust, op het welzijn der ‘gemeenschap’ gericht streven is geen sprake. Het is het individu, de mensch van vleesch en bloed, die een realiteit vertegenwoordigt, niet de gemeenschap.

M.

Maar interesseert die mensch jou dan niet?

B.

Soms wel, maar niet altijd. Zoals ik reeds zeide is de algemeene aanblik van het ‘Herdentier’ weinig verheffend en Nietzsche had groot gelijk toen hij er zijn banvloek over uitsprak. De ‘gemeenschap’, om dat woord nu maar even te gebruiken, is bij uitstek geschikt om het hoogere in den mensch naar beneden te halen. De gemiddelde mensch duldt geen gevoelens die de middelmaat overschrijden, hij is afkeerig van ieder absolutisme en

drijft in compromissen, gesjacher en een heel systeem van geven en nemen, dat mij tegen de borst stuit. Neen; het Herdentier kan mij niet bekoren. Dat wroet maar en vreet elkander aan, dat liegt, intrigeert, konkelt en ondermijnt. De ‘menschheid’, als je nu beslist dat woord gebruiken wilt, is een gepersonifieerde domheid; de massa leeft met leuzen, ficties en abstracties, die altijd dezelfde zijn en altijd weer opgeld doen. Er zijn zoo weinig groote gevoelens en groote gedachten onder al die mollen; slechts in enkele individuen is het leven naar boven geschoten, zijn de bloemen vol en kleurig ontbloeid.

M.

Maar onder die mensen, onder die uitverkorenen zijn er toch verschillende geweest die de menschheid hebben liefgehad, die hun leven hebben gelaten voor een of ander menscheijk ideaal, voor de gemeenschap, voor...

B.

Zeker, dat is niet te ontkennen; zulke strijders hebben bressen geschoten, vooroordeelen vernietigd, misstanden uit den weg geruimd... maar nog steeds schieten de zwammen van domheid en lafheid welig omhoog en nog steeds is de massa dom en onmondig.

M.

Maar is het eenvoudige gevoel van mensch tot mensch jou vreemd, is er geen enkele band die jou aan de menschen bindt?

B.

Natuurlijk wel, anders zou ieder maatschappelijk verkeer onmogelijk zijn, maar in laatste instantie interesseeren mij slechts zeer enkele menschen...

M.

Is ieder ‘algemeen’ gevoel dan bij jou afwezig?

B.

Neen; er zijn gebeurtenissen in het menschenleven die

ieder min of meer ontroeren: het sterven van een kind, het afscheid van twee gelieven, enz., maar in laatste instantie gevoel ik alleen iets voor de menschen die mij persoonlijk na staan en voor hen die met mij een zekere affiniteit vertoonen. Alles wordt bij mij herleid tot de relatie individu - individu, in casu tot de relatie van een bepaald individu tot *mij*. Een spoorwegramp in Frankrijk of een hongersnood in China laten mij ijskoud, tenzij uit de beschrijving van zulk een ongeluk enkele individuen naar voren komen die om een of andere reden mijn sympathie verwerven.

M.

Maar het algemeene wereldgebeuren dan; de politieke en sociale gebeurtenissen, de sociale onrechtvaardigheden en misstanden... Interesseert dat alles jou dan niet?

B.

Zeer betrekkelijk en slechts secundair, hoewel ik niet ontkennen kan dat ik dikwijls tegen dergelijke onrechtvaardigheden zeer sterk in opstand kom. Wie zou onverschillig blijven bij het lot van Sacco en Vanzetti, bij de toestanden die in vele gevangenissen heerschen, bij het misbruik dat machtige menschen van weerloozen maken? Ieder die zich tegen dergelijke toestanden verzet heeft mijn sympathie, maar zelf in het strijdperk treden zal ik niet licht, omdat ik ervan overtuigd ben dat het in laatste instantie zeer vaak aan de kleinheid en de geringe solidariteit van de belanghebbenden zelf ligt, dat zulke misstanden voorkomen. Men behoeft slechts het verloop van een gemiddelde staking gade te slaan om te weten hoe weinig solidair en niet tot krachtige daden in staat de gemiddelde arbeider is.

M.

Dat is niet onjuist, maar moet dan elk sociaal en in het

bijzonder elk a-sociaal gebeuren maar aan zichzelf worden overgelaten?

B.

Neen; ik vind wel degelijk dat ieder recht heeft op een menswaardig bestaan. De staat moet de voorwaarden scheppen waaronder ieder individu menselijke ontplooiingsmogelijkheid krijgt. Ieder moet een zekere minimumbescherming genieten, aan ieder moet een economisch-sociale basis gewaarborgd zijn waarop hij zijn leven kan optrekken.

M.

En als die basis eenmaal is gewaarborgd?

B.

Dan moet ieder zien hoe hij zich door het leven slaat en iedere charitas is dan overbodig. Ik houd niet bijzonder van den gemiddelden mensch, ik wil het eerlijk bekennen, en wanneer ik vijf minuten in een tram met ongewassen individuën zit, word ik al misselijk. En zooals hun lichaam, zijn vaak hun gedachten en gevoelens: ongewassen, medioker, 'herdenhaft'...

M.

Behoor jij dan ook tot Nietzsche's 'Herren der Erde'?

B.

Dat niet zoo zeer, omdat Nietzsche's conceptie mij veel te militair en te heerszuchtig is, maar wel onderscheid ik gelijk hij tusschen menschen en menschen. Een zekere 'Rangordnung' is noodzakelijk, een selectie van de individuën voor wie andere wetten en regels gelden dan voor de massa, voor de middelmaat. Voor hen geldt geen conventie, geen geijkte moraal, geen algemeene opinie. Zij stellen, onafhankelijk van de kudde, hun eigen regels op: zij handelen volgens eigen geweten en goeddunken.

M.

Is het dan ook jouw bedoeling mede te werken tot een

nieuwe ‘Zucht und Züchtung’, pogingen aan te wenden ‘den Typus Mensch zu seiner grössten Pracht und Mächtigkeit zu steigern’?

B.

Neen, het kweken van koude, sterke, gevoellooze mensen ligt allerminst op mijn weg. Ik erken ‘dass es höhere und niedere Menschen gibt’, maar voel mij niet geroepen paedagogisch op te treden. Nietzsche wil zijn ‘Herren der Erde’ als sergeant-majors op de massa loslaten en daar voel ik niets voor. Ik ga principieel met hem accoord wanneer hij een Rangordnung tusschen de mensen vaststelt, ik deel zijn haat tegen de middelmatigheid en zijn verachting van het Herdentier, maar eenige doelbewuste politiek, eenige ‘Wille zur Macht’ ligt niet in mijn lijn. Ik zoek contact met de enkele individuen die zich hebben losgemaakt van de massa en haar moraal, ik strijd tegen versleten waarden en tracht mijn potenties zelfstandig te verwerkelijken, maar de militaire, disciplinaire methode van Friedrich Nietzsche is mij vreemd.

Liefde.

M.

Ik zou met je willen spreken over de liefde...

B.

Dat is een precair onderwerp, maar ik ben volkomen bereid mijn meening te uiten indien je zoo goed wilt zijn eerst de grenzen te bepalen. Je weet uit onze vorige gesprekken dat er voor mij geen emotioneele relatie tot min of meer abstracte grootheden bestaat; algemeene menschenliefde en wat dies meer zij is mij volkomen vreemd. Voor mij geldt slechts de verhouding van individu tot individu. Wil dus preciseeren opdat ik direct weet waaraan mij te houden.

M.

Ik zou dan inderdaad je meening willen hooren over de liefde tusschen individu en individu.

B.

Tusschen man en vrouw?

M.

Natuurlijk, want een andere liefde bestaat er niet.

B.

Dat lijkt mij niet geheel juist en een beperking die onrechtvaardig is.

M.

Wil jij dan gelijkslachtige verhoudingen in den cirkel der liefde betrekken?

B.

Zeker wel; in mijn conceptie van de liefde reiken Sappho, Antinoüs en Venus elkaar de hand.

M.

Mag men weten welke die conceptie is?

B.

Zonder twijfel: ik beschouw de liefde als bolwerk...

M.

Als bolwerk waartegen?

B.

Tegen de moeilijkheden van het leven, dat niet te dragen is wanneer men niet met iemand hand in hand gaat. Voor mij is een liefde in de eerste plaats een eenheidsfront tusschen twee menschen, een front dat nooit en nimmer mag

worden doorbroken. Werkelijke liefde kan niet bestaan zonder een algehele solidariteit; de een moet altijd voor den ander klaarstaan, den ander helpen in iedere moeilijkheid, hem of haar nooit door blik of woord verraden. In elkaar moet het hoogste doel worden gevonden; al het overige, alles om ons heen heeft niet meer dan secundaire waarde...

M.

Moet men zich dan afsluiten van de wereld?

B.

Dat heb ik niet beweerd; de oogen moeten naar alle kanten openblijven en het contact met de werkelijkheid mag niet worden verloren. Men moet begrip behouden voor de moeilijkheden van anderen, trachten congruente harten te vinden...

M.

Andere genegenheden kunnen dus ook een rol spelen?

B.

Natuurlijk, maar nooit mogen zij afbreuk doen aan het bestaande eenheidsfront. De gevoelens moeten zijn gegradueerd bij wijze van 'Abstufung'; steeds moet men weten wat in laatste instantie moet worden gekozen, steeds moet men bereid zijn alles voor het eenheidsfront op te offeren.

M.

Dat alles is heel fraai, maar lijkt mij nogal idealistisch, te zeer geconstrueerd in de ruimte...

B.

Dat is maar zeer betrekkelijk; mijn conceptie, die ik nog nader zal belichten, verschilt alleen van de gangbare die den roes tusschen twee menschen, het natuurlijke liefdesspel, als prototype heeft genomen. Die liefdesroes, waarover Nietzsche zich, niet geheel ten onrechte, smalend uitlaat is niet meer dan een egoïstisch, dierlijk proces dat noodzakelijk in modder en zand verloopt.

M.

Is in jouw opvatting de fysieke liefde dan geheel en al Nebensache?

B.

Dat wil ik allerm minst beweren, maar voor mij heeft het fysieke contact slechts waarde als uitvloeisel van een sterke en diepe genegenheid, die ontstaan is uit en groeit door de kennis van elkander, kennis van elkaars zwakheid, tekortkomingen, van elkaars meest triviale verrichtingen en lichaamsfuncties. Voor elke levensuiting van elkaar moet men begrip hebben, want het is begrip waar in dit leven in laatste instantie alles op aan komt. Werkelijk houden van elkander is niet slechts een natuurlijk procédé, maar een begrijpen van de moeilijkheden waarmee de ander heeft te kampen. Het leven is moeilijk, uiterst, uiterst moeilijk en slechts een loutering door middel van een groote ‘intelligence de coeur’ geeft voldoende steun om het te kunnen dragen. Voor mij begint de liefde waar zij voor anderen ophoudt, dáár, waar na het natuurlijke liefdesspel de strijd met het bestaan moet worden gestreden. Het is hoogst gemakkelijk van elkander te houden wanneer het lichaam jong is en alle materiele bezwaren verre, maar slechts dan wanneer men zijn eigen zin niet meer kan doen, wanneer het leven en de omstandigheden van het samen zijn werkelijk moeilijk worden, zal worden bewezen of de gemeenschap van twee mensen werkelijk zin heeft en zij heeft slechts zin wanneer men werkelijk, alles, maar dan ook alles voor elkander over heeft. Liefde bij een kopje thee en bij het warme haardvuur is uiterst gemakkelijk, maar een lupusvlek op het gezicht van den ander

zou al voldoende zijn om de genegenheid te doen bekoelen en zeker is het dat aan de Pool iedere liefde bevriest...

M.

Je overdrijft...

B.

Heelemaal niet; je hoeft slechts om je heen te zien om te constateeren hoe klein en laf de verhoudingen tusschen menschen, die zeggen van elkander te houden, zijn. Ieder vat de zaak maar gemakkelijk op en begrijpt niet dat bepaalde gevoelens slechts waarde hebben wanneer in de practijk wordt bewezen dat men, steeds en in ieder geval, bereid is den ander tot het laatste toe te helpen. In iedere werkelijk ke gemeenschap tusschen individu en individu moet men elkander dienen, zich geheel aan elkander overgeven, geheel en al en voortdurend op elkaar geconcentreerd zijn.

M.

Ik begrijp nu wat je wilt, maar kan men wat jij wenscht van een mensch vergen?

B.

Misschien niet, maar slechts een liefde zooals ik heb geschetst heeft voor mij waarde; het is noodzakelijk om in deze materie absoluut te zijn.

M.

Maar zulk een liefde bestaat op aarde niet.

B.

Neen, zulk een absolute liefde bestaat niet, ofschoon er toch verschillende verhoudingen zijn geweest die mijn ideaal min of meer benaderden.

M.

Maar waren dat dan niet vaak verhoudingen, waarbij maar al te vaak de een meer slaaf dan gelijke van den ander was? De fifty-fifty verhouding lijkt mij zoo uiterst zelden. De menschen zijn geen engelen en een werkelijke kameraadschap tusschen man en vrouw - als ik mij dan hiertoe toch even mag beperken - lijkt mij niet mogelijk. Absolute

eerlijkheid leidt maar al te vaak tot het verdwijnen van ieder liefdesgevoel en de strijd tusschen de sexen is allerminst denkbeeldig. Altijd zullen man en vrouw, ook al houden zij van elkaar, elkanders natuurlijke vijanden blijven en daarom is iedere werkelijke kameraadschap onmogelijk. Kameraadschap kan niet bestaan zonder loyaliteit en fairheid en het is speciaal de vrouw die in dit laatste opzicht tekort schiet.

B.

Inderdaad schiet de vrouw daarin zeer belangrijk tekort, maar de mannen zijn er ook niet al te sterk in en in het algemeen kan men zeggen dat de gemiddelde man geen haar beter dan de gemiddelde vrouw is. Het is één sop nat.

M.

Wij dwalen af; ik zou je nog eenige vragen willen stellen.

B.

Ga je gang.

M.

Wij spraken dan van de fysieke relaties in de door jou geschetste kameraadschappelijke gemeenschap, die ik nog steeds beschouw uit het gezichtspunt man - vrouw. Heb ik je goed begrepen dan zou er liefde zonder lichamelijke gemeenschap kunnen bestaan?

B.

Zeker wel; in laatste instantie is het fysieke contact niet het allerbelangrijkste, ofschoon ik moet erkennen dat het een band en een vertrouwelijkheid kan scheppen die niet zijn te onderschatten. Maar, zooals ik reeds opmerkte, acht ik het fysieke verkeer uitsluitend als uitvloeisel van een gevoel van liefde of althans van genegenheid geoorloofd en belangrijk.

M.

Dat uitvloeisel kan echter een zeer, zeer groote plaats innemen...

B.

Zeker, maar nooit mag men het beschouwen als doel want dan daalt de mensch af tot het niveau der beesten.

M.

Heeft dan ook in jouw kameraadsverhouding het lichamelijke contact niet een min of meer dierlijk aspect?

B.

Misschien wel, maar dat is niet belangrijk. Van eten en drinken zou men hetzelfde kunnen beweren... Het fysieke contact mag dan beantwoorden aan zekere natuurlijke behoeften, maar zulke behoeften bestaan aan beide zijden en in deze is gedeeld genot weer het hoogste.

M.

Iedere fysieke relatie tussen een man en een vrouw die innerlijk niets gemeen hebben, is dus volgens jou af te keuren?

B.

Inderdaad, ik herhaal: fysiek contact zonder sensitieve basis kan niet scherp genoeg worden veroordeeld.

M.

Maar wanneer die basis wel bestaat, is dan alles, het perverse inclusief, geoorloofd?

B.

Natuurlijk, ofschoon je goed moet begrijpen dat er in dat geval geen perversiteit meer bestaat. In de door mij als ideaal gestelde gemeenschap bestaat geen perversiteit omdat iedere lichamelijke verrichting, posture of variatie, geheiligd wordt door een gevoelsband. Dan vervallen alle grenzen tussen geoorloofd en niet-geoorloofd, dan beduidt de variegating der fysieke gemeenschap oneindig meer dan de virtuositeiten der libertijnen, dan is zij een bron van verhoogd, gemeenschappelijk genot.

M.

Dus ook hier vervalt voor jou de grens tussen het normale en het abnormale?

B.

Zeker: werkelijke liefde kent geen grenzen.

Verstand en gevoel.

M.

Wat is de plaats van verstand en gevoel in jouw wereldbeeld?

B.

Verstand en gevoel zijn voor mij twee polaire verschijningsvormen en kenbronnen van het menselijk leven. Het verstand of intellect is de rationeele, het gevoel de irrationeele pool.

M.

Heeft 'gevoel' hier dan geen zeer ruime beteekenis?

B.

Inderdaad: niet alleen de gevoelsverhoudingen in meer engeren zin, maar ook bijvoorbeeld de intuïtie en allerlei instinctieve krachten worden eronder begrepen.

M.

Wat is nu de functie van het intellect?

B.

De functie van het intellect is door logisch denken tot kennis der werkelijkheid te komen. De denkende geest richt zijn zoeklichten op de verschillende levensverschijnselen die hij koel en zakelijk tracht te analyseeren. Zulke verschijnselen tracht het intellect dan te isoleeren om door een voortdurende concentratie op ieder ervan de intrinsieke eigenschappen van die levensmanifestatie te leeren kennen.

M.

Maar door het intellect alleen kan men toch niet tot kennis der werkelijkheid komen?

B.

Zonder twijfel neen: wel verschaft het analyseerende en combineerende intellect ons uitgebreide kennis omtrent het verschijnselencomplex dat leven heet, maar toch geeft het niet meer dan een zeer eenzijdigen kijk; het heeft slechts beperkte mogelijkheden. Wel kan het ieder levensver-

schijnsel afzonderlijk onder de loupe nemen, het kan de verkregen wetenschap rangschikken, combineeren en er zijn conclusies uit trekken, maar tegenover het duizendvoudig, voortdurend bewegend, stervend en groeiend samenstel van het leven, staat het machteloos omdat het die veel-eenheid niet kan omvatten. En machteloos staat het tegenover het organisme mensch waarin zooveel krachten tegelijkertijd actief zijn en van wiens wezen het nooit de uitsluitende verklaringsfactor kan zijn. Hier zien wij duidelijk de ontoereikendheid van het intellect: het leven is niet louter verstandelijk te omvatten en iedere t  uitsluitend intellectueele beschouwing ervan grijpt naast de werkelijkheid. Onjuist is daarom ook de opvatting dat door louter verstandelijk denken de kern der werkelijkheid zou kunnen worden gevonden. Deze fout heeft o.a. ter Braak door zijn mateloze overschatting van het intellect begaan. Hij heeft het leven - voor zoover hij het althans meende te kennen - aan flarden gedacht en vervormd tot een koude, belachelijke karikatuur. Zijn af keer en wantrouwen tegen het gevoel, dat hij geheel ten onrechte meestal met sentimentaliteit vereenzelvigt, heeft hem in al zijn boeken parten gespeeld.

M.

Was dat dan niet de onvermijdelijke gang van zaken bij iemand die weinig gevoel, maar - o ironie van het Noodlot - wel eenige sentimentaliteit bezit?

B.

Zeker w l en daarom zal ter Braak, indien hij zich tot de literatuur blijft beperken, doodloopen in een slop.

M.

De irrationeele functies en verschijningen van het men-

schelijk leven zijn dus voor jou een even belangrijk bezit en een even belangrijke kennisbron als het intellect?

B.

Inderdaad: gevoel en intuïtie, het bewuste en onbewuste doordringen tot verbanden, het doorvoelen van levensverschijnselen en verhoudingen vormt een even belangrijke bron van kennis als door het intellect wordt verkregen. Door gevoel en intuïtie wordt het duizendvormige leven niet ontleed en in stukjes geïsoleerd, maar saamgevat in zijn onberekenbare veel-eenheid, die niet in woorden, schemata of wetten is vast te leggen. Door louter verstandelijk begrijpen laat het menselijk bestaan zich niet vangen: irrationele grootheden verzetten zich tegen elke systematiek en classificatie.

M.

Is dat door een voorbeeld duidelijk te maken?

B.

Zeker: neem de vrouw. De vrouw is als het ware de personificatie van de irrationele pool. Wij zien hier een wezen dat zich in de eerste plaats laat leiden door haar gevoelens, intuïtie en instinct. Daaraan verstandelijke, begrenzendende maatstaven aan te leggen is meestal onbegonnen werk: op de meest onverwachte oogenblikken zullen er gevoelsuitingen optreden, die heel onze langs logischen weg verkregen kennis als onvolledig en onvoldoende brandmerken. Zoals de vrouw moeten wij ook het leven zien: een samenstel van irrationele krachten dat door het intellect alleen niet kan worden omvat. Wil nu de kern der dingen worden benaderd, dan moet de mensch niet alleen steunen op zijn intellect, maar ook op zijn irrationele krachten die als kennisbron onmisbaar zijn. Zoo is bijvoorbeeld

door de intuïtie, in casu door het plotseling aanvoelen van verbanden, in de wetenschap vaak meer bereikt dan door het intellect, dat achteraf pas in werking kon treden. Het intellect alleen is niet in staat ons uitsluitend te geven over de onderlinge betrekkingen in de wereld der verschijnselen; het is het gevoel dat ons zulke verhoudingen doet bewust worden. Intellect en gevoel zijn de twee polen waartusschen het menselijk leven tot bewustwording rijpt en wanneer de werkzaamheid van het intellect uitgroeit tot onevenredige proporties, wordt het leven stuk en aan flarden gedacht.

M.

Is echter ook het tegenovergestelde: te zeer den nadruk leggen op de gevoelswaarden, te zeer ons verlaten op de irrationeele psychische functies, niet evenzeer af te keuren? Bestaat er hier geen gevaar voor het overstroomden der gevoelens en voor het verzinken in een min of meer vage romantiek?

B.

Dat zal ik niet ontkennen aangezien zulk een gevaar inderdaad aanwezig is. Het zich louter verlaten op gevoel en intuïtie zonder de analyseerende werking van het verstand haar deel te gunnen, kan tot even ongewenschte resultaten aanleiding geven. Zich uitsluitend door gevoel en intuïtie te laten drijven, zich te verliezen in allerlei expansies die het leven doen opbranden en in plaats van verhelderend verdoezelend werken op onze levensvisie, behoort zeker niet thuis in mijn opvatting.

M.

Wat is dan volgens jou de meest gewenschte verhouding tusschen gevoel en intellect in een mensch?

B.

Dat is het harmonische evenwicht, waarbij aan het rationeele en irrationeele ik gelijke ontplooiingsmogelijkheid

is gegeven. In het werkelijke leven vindt men een dergelijk harmonisch evenwicht slechts uiterst zelden, omdat meestal de balans naar de eene of de andere zijde overslaat.

M.

Wat is dan bij een dergelijke harmonische verhouding de rol van het intellect?

B.

Behalve de reeds geschetste functie is het de taak van het verstand de gevoelens, bewust en onbewust, de impulsen en wat dies meer zij, te doordenken en zooveel mogelijk aan zijn wil te onderwerpen. Duizend gevoelens en gedachten borrelen dagelijks in mij op, gevoelens en gedachten die een weg zoeken naar buiten. En zij vinden ook vaak een uitweg door hun heftigheid, maar goed is het dikwijls vóór zij tot definitieve uiting komen hen te leggen op de weegschaal van het controleerende verstand, dat van overijling afhoudt. Wij mogen ons niet alleen verlaten op de krachten van ons irrationeele ik; het intellect moet optreden als rem en preventieve werking uitoefenen. Het verstand leert ons beheersching. Hij die zich alleen door zijn gevoelens laat leiden is in deze maatschappij reddeloos verloren.

M.

Loopt bij die beheersching de spontaniteit dan geen gevaar?

B.

Zeker wel, maar het is niet wenschelijk in dit leven spontaan te zijn. Wanneer men zich vaak gestooten heeft leert men voorzichtig te zijn en zijn gevoelens te verbergen. Dat geldt natuurlijk echter slechts voor hen met wie geen intieme relatie wordt onderhouden. In liefde of vriendschap mag de gevoelssponaniteit nooit door beheersching worden geknot.

Goed en kwaad.

M.

Bestaat er een absoluut goed en kwaad?

B.

Natuurlijk niet, omdat alles afhangt van het standpunt vanwaar men de zaak bekijkt. Wat in het eene geval goed is, is in het andere te veroordeelen en omgekeerd.

M.

Maar de maatschappij, de mensen stellen toch objectieve normen, waarop onze geheele samenleving is gebaseerd?

B.

Zeker en die normen hebben betrekkelijke geldigheid omdat anders een wanorde zou ontstaan. Maar de mensch die zich zelfstandig rekenschap geeft van zijn moreele daden moet in bepaalde gevallen den moed hebben die normen te verbreken. Wat in maatschappelijken zin als moreel zal worden aangemerkt, kan integendeel hoogst immoreel zijn en wat als immoreel wordt uitgedreuen kan een hooge en edele handeling zijn.

M.

Geef eens een voorbeeld.

B.

Met alle genoegen: daar is het bekende geval van den jongen man die zijn moeder, die aan een ongeneeslijke, martelende ziekte leed, door het toedienen van een doodende medicijn uit het leven hielp. Hij kon haar lijden niet langer aanzien en ging met haar toestemming over tot een daad die hem door zijn geweten werd opgelegd. De Fransche rechtbank sprak hem vrij, maar in ieder ander land zou hij tot vele jaren gevangenisstraf zijn veroordeeld.

M.

Terecht.

B.

Van maatschappelijk standpunt gezien misschien wel, maar dat is hier niet belangrijk. Belangrijk is dat hij, met voor-

bijgaan van de conventionele moraal, den moed had zelfstandig te handelen zooals hij het het beste achtte. En al had hij er enkele jaren gevangenisstraf voor gekregen, dan had hij het natuurlijk tóch moeten doen. Zoo zijn er ook gevallen denkbaar - en zij hebben zich meermalen voorgedaan - dat een dokter een patiënt bewust uit zijn lijden helpt wanneer hij weet dat er geen kans op genezing bestaat. Zoo is het ook met abortus, die in bepaalde gevallen moet worden toegepast, ook wanneer de wet haar verbiedt.

M.

Je bedoelt abortus op grond van sociale omstandigheden?

B.

Zeker, althans in de eerste plaats, ofschoon er nog verschillende medische indicaties kunnen zijn die niet onder de gangbare vallen. Daarover wil ik het nu echter niet hebben.

M.

Indien ik mij niet vergis bestaat in Rusland abortus op grond van sociale omstandigheden.

B.

Ja, want daar heeft men ingezien dat het niet aangaat kinderen de wereld in te loodsen waarvoor niet kan worden gezorgd. Ginds is een moraal ontstaan, die hier nog steeds als immoreel zou worden gebrandmerkt.

M.

Wat is dan jouw onderscheid tusschen moreel en immoreel?

B.

Ik heb je reeds duidelijk trachten te maken dat dit onderscheid geheel en al afhangt van de omstandigheden. Wij moeten ons hier losmaken van de geijkte normen der massa en alleen het geweten laten spreken.

M.

Dus het geweten is hier de determineerende factor?

B.

Ja.

M.

Maar is het geweten zelf geen product van de historische ontwikkeling der moreele begrippen?

B.

Zeker niet: die redeneering, die zooals je weet door Nietzsche wordt: verdedigd, gaat slechts zeer ten deele op. Ik ontken niet dat het meerendeel van de menschen zóó onder den ban van moralistische en clericale verbodsbepalingen leeft, dat zij eigenlijk geen eigen geweten meer bezitten. Ik ontken niet dat velen de geijkte moraal gebruiken om het zichzelf gemakkelijk te maken, eigen lafheid te bemantelen en onder het mom van moraliteit egoïstische doeleinden na te streven, maar er is toch in den mensch een instinctief voelen van wat hij wèl en wat hij niet mag doen. Al zullen wet en moraal minder fraaie daden van een bepaald individu ten opzichte van de buitenwereld dekken, zoo zullen zij hem toch niet vrijwaren voor de wroeging die onvermijdelijk, onontkoombaar aan zal komen kloppen. Het geweten is en blijft een reële, primaire grootheid, ondanks ieder moraliseeren, ondanks de conventioneele moraal waartegen Nietzsche met recht te velde trekt.

M.

Maar wijst het bestaan van het geweten dan juist niet op het bestaan van een absoluut goed en een absoluut kwaad?

B.

Neen, althans niet in den zin die daar in het algemeen aan wordt gehecht. In een bepaald geval kan diefstal, bedrog, ja zelfs het dooden van een mensch goed en noodzakelijk zijn. Indien aan iemand die mij zeer lief is door een ander het bestaan onmogelijk wordt gemaakt, dan heb ik het

volste recht, neen de plicht, dien ander onschadelijk te maken. Het doel heiligt hier de middelen.

M.

Dat is een uiterst gevaarlijke maxime.

B.

Alleen wanneer zij zou gelden voor de heele maatschappij, maar niet in mijn geval. Daarbij komt dat ik, gelijk je weet, onderscheid maak tusschen menschen en menschen en dat ik daarom ten opzichte van den een geoorloofd zal achten wat ik ten opzichte van den ander als ongeoorloofd moet brandmerken.

M.

Je bent dus aanhanger van een dubbele moraal?

B.

Niet alleen van een dubbele, maar misschien wel van een duizendvoudige moraal... Zoo zal ik ten opzichte van iemand die mij nastaat een anderen maatstaf aan mijn handelingen aanleggen dan tegenover een individu dat mij betrekkelijk of geheel indifferent is. Wanneer ik weet dat ik op iemand volkomen kan vertrouwen, zal ik dat vertrouwen niet beschamen, maar ik zal niet de minste scrupule ondervinden iemand die mij tracht te bedriegen, harder te bedriegen en iemand die mij tracht te bestelen, nóg meer te bestelen. Ook hier geldt voor mij slechts de verhouding van individu tot individu; die verhouding is ten opzichte van ieder individu anders en zoo varieert ook de moraal naar gelang van de relatie en de omstandigheden. Ook hier bestaat een 'Rangordnung', een Rangordnung dus in moreelen zin. Het is mijn geweten, dat naargelang van individu, plaats en omstandigheden, mijn handelingen bepaalt en het is dit geweten dat mij nooit in den steek laat.

M.

Ook, wanneer dus je geweten je een gedragslijn zou voor-

schrijven die lijnrecht ingaat tegen de maatschappelijke orde, tegen het oordeel van je medemenschen, zelfs tegen de meening in van de menschen die je nastaan.....?

B.

Dan zou ik toch die gedragslijn volgen, want het geweten is de eenige richtsnoer.

Moed en lafheid.

M.

In onze dialogen zijn eenige malen de woorden ‘moed’ en ‘lafheid’ gevallen. Zou het je mogelijk zijn nader te precisieren wat daaronder moet worden verstaan?

B.

Zeker: laat ik dan vaststellen dat ik met ‘moed’, als tegenstelling van lafheid, allereerst moreelen moed meen. Daarnaast en daartegenover staat de fysieke moed.

M.

Kan deze dan met moreelen moed niet gepaard gaan?

B.

Zonder twijfel, maar ik doelde meer op den fysieken moed, die geen noodzakelijk uitvloeisel van den eersten is. Wij hebben menschen in den oorlog ‘moedige’ daden zien verrichten, terwijl diezelfde individuen in het normale leven van een conventionele lafheid waren die geheel en al buiten mijn kader valt.

M.

Maar het redden van een kind uit het water, - om slechts een voorbeeld te noemen - kan toch onder bepaalde omstandigheden een moedige daad zijn?

B.

Daar ben ik het mee eens en ik heb eerbied voor degenen die niet aarzelen temidden van gevaar de impuls van hun hart te volgen en hun medemenschen en mededieren bij te staan. Daarentegen is de moed op het slagveld betoond in verreweg de meeste gevallen niet meer dan pure beestachtigheid.

M.

Goed; laten wij dan den fysieken moed terzijde laten. Heb ik je wel begrepen, dan is moed in jouw opvatting de durf om zelfbewust en zelfstandig in de menschelijke samenleving zijn eigen morele positie te bepalen.

B.

Zeer juist: gelijk je reeds weet hebben slechts zulke menschen voor mij waarde. Dat zijn dus zij die niet slechts voor hun gevoelens en overtuigingen durven uitkomen, maar ook den moed hebben deze in het practische leven te verwerkelyken. Het is hier geheel en al een kwestie van theorie en practijk: de theorie heeft slechts waarde indien zij in practische daden kan worden omgezet. Het is heel gemakkelijk, om zoo te zeggen natuurlijk, gevoelens en gedachten te hebben, maar het is vaak uiterst moeilijk die gevoelens en gedachten om te zetten in een positief resultaat. Het is de identiteit van overtuiging en handeling, van begrip en daad, die het kenmerk is van den moreelen moed. Het waarde criterium van een bepaalde daad ligt voor mij meestal in de bezwaren en moeilijkheden die moesten worden overwonnen.

M.

Dwingt echter de maatschappij niet vaak het individu zijn overtuigingen, gevoelens en gedachten te bemantelen?

B.

Zeer zeker en vaak is dit noodzakelyk: het is beter in vele gevallen den mond te houden en met diplomatieke middelen zijn doel te bereiken dan a priori zijn overtuiging aan ieder op te dringen. Ieder Draufgängertum, iedere exhibitie à la Rousseau is dan ook uit den booze en maar al te vaak hebben groote geesten handen vol paarden voor de zwijnen geworpen. Ik wil dan ook allerminst zeggen dat men in ieder geval moet getuigen, dat men moet provoceeren of profeteeren; ik wil alleen beweren dat een mensch in bepaalde gevallen den moed moet hebben de waarheid te spreken, dat hij voor zijn overtuiging regelrecht moet durven uitkomen. Indien ik dat niet zou doen of zou trach-

ten de moeilijkheden te ontwijken, zou ik terecht als laf kunnen worden betiteld.

M.

Welke zijn dan die gevallen?

B.

Die gevallen doen zich voor wanneer het erom gaat zijn ‘Generallinie’ gestand te doen, wanneer onze persoonlijkheid in het spel is en wij metterdaad moeten instaan voor wat onze overtuiging is.

M.

Zou men dan volgens jou zich mogen verschuilen, de waarheid mogen verzwijgen, compromissen mogen aangaan, indien de generale lijn er niet door in gevaar komt?

B.

Natuurlijk; gelijk je weet zijn volgens mij de meeste mensen niet zoo de moeite waard en men behoeft zich daarom niet aan hen bloot te geven, maar wanneer ik gedwongen ben met hen mee te doen en hun laf gekonkel aan te hooren, mag dat nooit geschieden uit lafheid; slechts uit een door de omstandigheden opgelegde noodzakelijkheid. Steeds moet men echter, ten opzichte van de mensen die het verdienen, bereid zijn in te staan voor zijn overtuiging, gereed zijn zijn levenshouding te verdedigen.

M.

In laatste instantie verwerp jij dus ieder compromis?

B.

Zonder twijfel: in het door mij aangeduide opzicht is ieder compromis uit den boeze en een bewijs van verwerpelijke lafheid. In moreel opzicht mag er geen compromis bestaan; moet men geheel zichzelf durven zijn en zelfstandig zijn plaats durven bepalen.

M.

Ook wanneer zulk een mensch dan geheel alleen en zonder houvast met zijn omgeving en medemenschen zou komen te staan?

B.

Ook dan.

Eenzaamheid.

M.

Ik zou gaarne terugkomen op een van je conclusies uit een vorig gesprek.

B.

All right, welke conclusie is dat dan?

M.

Je hebt beweerd dat het doel van het leven is zichzelf zoo volledig mogelijk te verwerkelijken, ook wanneer een mensch daardoor geheel alleen en zonder houvast met zijn medemerischen zou komen te staan.

B.

Zeker, en ik zou deze conclusie nog kunnen versterken door te beweren dat het noodzakelijk resultaat van iedere zelfstandige en consequente levenshouding vereenzaming moét zijn. Dat is dan een vereenzaming die grootendeels in innerlijken zin is gedacht. Eenzaam was Nietzsche, Rousseau en al zij, die tot de waarlijk grooten worden gerekend. Wat is er tragischer dan de volstreckte eenzaamheid van een Nietzsche, die zoo geheel alleen stond als misschien nog nooit een mensch gestaan heeft? Volledig zette hij zijn heele persoonlijkheid in voor zijn gedachtenwereld, zonder in zijn tijd noemenswaardigen weerklank te vinden.

M.

Maar bij Rousseau was het toch een geheel ander geval? Zijn ideeën werden in zijn tijd door duizenden en duizenden geaccepteerd. Hij bracht een nieuwe boodschap, die door velen met beide handen werd aanvaard.

B.

Zeer juist; het geval Rousseau ligt dan ook heel anders dan dat van Nietzsche. Vele wegbereiders vinden reeds gedurende hun leven weerklank voor hun denkbeelden,

terwijl andere inderdaad niet meer zijn dan roependen in de woestijn. Maar toch was in laatste instantie ook Rousseau - ondanks het feit dat zijn ideeën ingang vonden - zeer eenzaam. Lees slechts de 'Rêveries du Promeneur Solitaire'.

M.

Men zou dus onderscheid kunnen maken tusschen denken gevoelseenzaamheid?

B.

Zeker, en het is vooral de gevoelseenzaamheid die moeilijk is te dragen. Het gevoel alleen te staan in de wereld, geen diep en innerlijk contact te hebben met de mensen is het min of meer teleurstellende feit waarmee ieder sensitief individu, dat zich niets wil wijsmaken, zich moet vertrouwd maken.

M.

Maar je hebt toch niet ontkend dat er bruggen kunnen worden geslagen van mensch tot mensch en dat juist in enkele persoonlijke verhoudingen een tegenwicht kan worden gevonden tegen de moeilijkheden van het bestaan?

B.

Dat heb ik inderdaad niet ontkend, maar mijn beweringen waren grootendeels bedoeld als desiderata, niet als de constatering van veel voorkomende feiten.

Een waarlijk samengroeien van twee mensen tot een gemeenschap is immers een uiterst zeldzaam iets. Wij zien wel verschillende gevoelsverhoudingen die er min of meer op lijken maar de meeste van die gevoelsverhoudingen hebben weinig waarde omdat, wanneer de nood werkelijk aan den man komt de een den ander meestal in den steek laat. Het is bovendien een feit dat zulke verhoudingen grootendeels op fictie of illusie berusten en dat de een

slechts leven kan door zich omtrent den ander wat wijs te maken. Objectieve waarheid bestaat er ook in de intiemste verhoudingen niet: weinig menschen zijn in staat zich volkomen van elkander rekenschap te geven en dat is maar goed ook, want anders zou het leven niet te dragen zijn. Indien alle drijfveeren eens werden blootgelegd, indien al het egoïsme eens naakt en meedoogenloos aan de kaak werd gesteld, zouden zeer velen allen moed verliezen.

M.

Indien ik wel raad, berust dus volgens jou in laatste instantie alles op egoïsme?

B.

Inderdaad; het individu en zijn eigen ik zijn de primaire basis van het leven en maar hoogst zelden is het aan iemand, ondanks alle sublimatie, mogelijk zichzelf weg te cijferen. Eenzaam staat het ego, dat door schijn en fictie heen ziet, in de samenleving. Eenzaam tracht het zijn eigen ik te verwerkelijken en alle contact dat zich incidenteel of voor langeren duur ontwikkelt, kan den eenigszins helderziende niet verhelen dat hij in laatste instantie toch alleen staat.

M.

Volgens jou is dus dat alleen-staan eigenlijk de normale toestand?

B.

Ja, althans voor den mensch die ingezien heeft dat de eenzaamheid van hart een onvermijdelijk factum is.

M.

Gaat het dragen van zulk een eenzaamheid dan niet boven menschenlijke kracht?

B.

Voor de meeste menschen zou het dat zeker zijn, maar daar zij zich geen rekenschap kunnen of willen geven van hun innerlijke situatie, raakt het hen niet. En voor de enkele anderen, waaronder ik ook mijzelve reken, bestaat

er zooiets als oefening en het is deze oefening waarvan Nietzsche spreekt in een brief waarvan ik hier enkele regels wil citeren: 'Wenn ich Dir einen Begriff meines Gefühls von Einsamkeit geben könnte! Unter den Lebenden so wenig als unter den Toten habe ich jemanden, mit dem ich mich verwandt fühle. Dies ist unbeschreiblich schauerlich; und nur die Übung im Ertragen dieses Gefühls und eine schrittweise Entwicklung desselben von Kindesbeinen an macht mir's begreiflich, dass ich daran noch nicht zugrunde gegangen bin.' Nietzsche had het ver in die oefening gebracht en ieder die wil blijven leven, terwijl hij zich voortdurend rekenschap geeft van de desolate werkelijkheid, moet het er noodgedwongen eveneens ver in brengen. Het is moeilijk, zeer moeilijk zich te beheerschen en te berusten, wanneer men duizend handen zou willen uitsteken en duizend congruente harten zou willen vinden. Niets is meer deprimeerend dan de gedachte iederen dag eenzaam door de straten te loopen, niet te kunnen uiten wat binnenin leeft en zich zoo gaarne een weg naar buiten zou banen. De lente bloeit, de zomer komt, door de herfstbosschen loopen wij eenzaam vol verlangen en bij het haardvuur in den winter groeit de wensch naar een ander mensch, die ons volledig zou begrijpen en approuveeren, tot bovennatuurlijke proporties... maar de maanden en de jaren gaan voorbij zonder dat onze gevoelens ooit sterken en duurzamen weerklank vinden; men wordt ouder en met dat ouder worden groeit de beheersching, het inzicht dat aan de eenzaamheid niet te ontkomen is,

dat er hier beneden weinig, zeer weinig de moeite waard is en dat het daarom maar beter is zich op te sluiten in zichzelf en weinig, zeer weinig van het leven te verwachten.

M.

Leidt dat dan niet tot een eenzelligheid, die den gewonen menschelijken omgang uitsluit?

B.

Dat is in het geheel niet noodig. Men kan zich schikken in de noodzakelijkheden van het maatschappelijk gebeuren, zich desnoods nu en dan aansluiten aan de egoïstische gezelligheid zonder welke normale menschen niet kunnen leven, en toch boven dat alles staan, er naar streven zijn eigen wezen en innerlijke eenzaamheid te sauveeren. Op den duur went men er dan aan die innerlijke eenzaamheid als iets normaal te beschouwen; men gaat er mee naar bed en men staat er mee op.

M.

Maar blijft dan toch ondanks die berusting niet een groot en onstilbaar verlangen leven naar alles wat in dit bestaan wordt ontbeerd?

B.

Dat verlangen zal altijd blijven en zonder dat verlangen zou ik veel armer zijn. Leven zonder verlangen beteekent de Dood.

Innerlijk noodlot.

M.

Geloof jij aan een noodlot?

B.

Zonder twijfel, hoewel niet in den zin die daaraan in den regel wordt gehecht.

M.

Probeer mij dan jouw visie uit te leggen.

B.

Met alle genoeg. Het is dan noodzakelijk onderscheid te maken tusschen externe en interne fataliteit. Aan de externe fataliteit, aan een macht die buiten den mensch om diens levensweg bepaalt, gelooven nog steeds zeer vele menschen. Onmachtig staat de mensch tegenover zulk een Noodlot; tevergeefs zal hij al zijn krachten inspannen om diens greep te ontgaan. Het is alles om niets: aan het onontkoombare Fatum kan geen mensch zich onttrekken. Couperus bijv. geloofde in zulk een niet te ontwijken macht, waartegenover de arme sterveling machteloos stond. Dit is de opvatting van het Noodlot zooals zij reeds gedurende vele eeuwen heeft bestaan. In lijnrechte tegenstelling daarmee is de moderne conceptie van het innerlijk noodlot, het noodlot dus dat in den mensch zelf ligt besloten. Dit innerlijke noodlot, bepaald door het complex der eigenschappen en potenties van een mensch, door zijn geheele psychophysische structuur, bepaalt zijn levensweg. Het is ons eigen wezen dat al onze handelingen en gedachten bepaalt, het is ons eigen ik dat ons noodlot inhoudt. En naarmate onze eigenschappen, in den meest algemeenen zin des woords opgevat, geprononceerder zijn, treedt dat noodlot duidelijker naar voren. Nietzsche

wees er terecht op dat mensen met karakter steeds hun ‘typisches Erlebnis’ hadden en de Fransche psycholoog Dr. Allendy heeft in zijn boek ‘Le Problème de la Destinée’ dit feit uitvoerig belicht. Inderdaad zijn er in ieder menschenleven typische gebeurtenissen, wier oorzaak niet gezocht moet worden in de omstandigheden maar in het eigen ik.

M.

Maar inderdaad zijn toch de uiterlijke omstandigheden geen te verwaarloozen factor...

B.

Neen, inzooverre zij althans met het innerlijk noodlot in geen relatie staan. Natuurgebeurtenissen bijvoorbeeld voltrekken zich geheel buiten onzen wil, maar er zijn omstandigheden die slechts secundaire oorzaak van een bepaald gebeuren zijn.

M.

Hoe meen je dat?

B.

Wel, de mensch zelf schept zich zijn eigen omstandigheden, zooals hij zich ook een omgeving schept waarin zijn eigenschappen haar gunstigste belichting vinden. Vaak wordt het voorgesteld of iemand door slechte vrienden van het ‘goede pad’ afraakte, maar in werkelijkheid dreef zijn wezen hem naar die vrienden toe, zooals ook de omstandigheden door ons worden uitgekozen. ‘Ieder heeft de vrienden die hij verdient’ - zeer juist - maar ook ieder heeft de omstandigheden waarbij hij past. Van een mensch bepaalt de psycho-fysieke structuur, als eenheid gezien, zijn plaats en sfeer in de wereld en het is dit bepalen van onze geestelijke, sensitieve en materiële situatie dat ik met den naam ‘innerlijk noodlot’ heb betiteld. Dit innerlijk nood-

lot is de kern van ons leven. Men spreekt van ‘geluk’ en ‘ongeluk’, dat ‘verdiend’ of ‘onverdiend’ is, maar men vergeet dat dat geluk of ongeluk pasten op een bepaald complex van eigenschappen, dat ‘geluk’ of ‘ongeluk’ niet als externe grootheden mogen worden beschouwd. Dat hetzelfde ongeluk in het leven van een mensch verschillende malen voorkomt is geen toeval, maar het noodzakelijk gevolg van een bepaaldepsycho-fysieke structuur.

M.

Een toeval zou er dus niet bestaan?

B.

Natuurlijk niet; alles is bepaald door oorzaak en gevolg en zoo heeft een zeker complex van psychische en fysieke eigenschappen bepaalde gevolgen die allermint ‘toevallig’ zijn. Met noodlottige zekerheid herhalen zich in ieder leven bepaalde gebeurtenissen waaraan niet valt te ontkomen.

M.

Maar kunnen opvoeding en milieu - om mij hier even toe te bepalen - dan niet zoodanig op de psycho-fysieke structuur van een mensch inwerken, dat er verandering in dergelijke gebeurtenissen wordt gebracht?

B.

Dat geloof ik niet; opvoeding en milieu kunnen hoogstens bepaalde eigenschappen en potenties in den mensch ontwikkelen of onderdrukken, maar nog nooit is het gelukt een mensch te veranderen. Zooals wij zijn geconstrueerd blijven wij, ofschoon - zooals gezegd - steeds de mogelijkheid van ontwikkeling of onderdrukking bestaat. Al waren ook duizend moralisten op Casanova losgelaten, al hadden ook duizend notarissen Ancelle Baudelaire's levenswijs willen veranderen, toch zouden zij geleefd

hebben zoals zij deden; hun innerlijk noodlot bepaalde den weg. De mensch wordt niet geboren als tabula rasa; reeds in het kind ligt alles besloten. Ieder individu heeft een eigen aard dien men niet kan veranderen; ieder forceeren is hier uit den boeze. Dwang heeft nog nooit tot iets geleid; hoogstens kan worden getracht de persoonlijkheid binnen het kader van de psycho-physieke structuur van het individu te ontwikkelen. Door een welbewuste politiek kan het dan mogelijk zijn bepaalde eigenschappen en potenties op den voorgrond te doen treden en andere in het donker te laten. Georges Duhamel vertelt in zijn 'Possession du Monde' van een man die naast lovenswaardige ook vele daden verrichtte die moesten worden afgekeurd. Door in bepaalde gevallen duidelijk te laten uitkomen dat hij - in casu Duhamel - van den ander verwachtte dat deze een handeling van de eerstgenoemde soort zou verrichten en door te laten merken dat hij alleen zulk een handeling in overeenstemming met diens natuur vond, stuwde Duhamel den bewusten man in een richting die conform was aan het beste van zijn wezen. Zoo zijn natuurlijk vele analoge gevallen te vinden en iedere opvoeding moet, met inachtneming van de grootst mogelijke vrijheid, erop gericht zijn het waardevolle in den mensch te ontwikkelen. Tegen den draad ingaan is op den duur een absolute onmogelijkheid. Ieder mensch heeft zijn innerlijk noodlot dat hij moet verwerkelijken.

M.

Maar kan een mensch dan niet trachten zichzelf te veranderen en te verbeteren?

B.

Neen, evenmin als een ander hem; hij kan immers niet treden buiten het kader van eigen lichaam en geest. Indien hij erin slaagt zijn persoonlijkheid te ontwikkelen in een door hem gewenschte richting, is dit slechts mogelijk omdat zijn psycho-fysieke structuur het toestond. Ieder kan en moet trachten van het eigen leven zooveel mogelijk te maken, de krachten die in hem besloten liggen, tot uitdrukking te laten komen. Geholpen door levenservaring, intellect en inzicht zal hij, al is hij nog zoo gecompliceerd, moeten werken aan een afgerond geheel, zal hij zijn moreele positie in de wereld definitief moeten bepalen, zal hij zijn karakter moeten encadreeren in een afgeronde persoonlijkheid. Hij zal steeds moeten streven naar een uiteindelijke synthese. Maar of en in welke mate hij dit streven zal kunnen verwerkelijken wordt weer bepaald door zijn lichamelijke en geestelijke gesteldheid, waaraan in laatste instantie niets is te veranderen. Zoo heeft dan ook iedere 'Arbeit am Charakter' slechts een zeer relatieve beteekenis. Alle handelingen, gedachten en gevoelens van den mensch zijn uitvloeisel van zijn eigen ik, verwerkelijken zich als zijn innerlijk noodlot.

M.

Is dan ieder ingrijpen van buiten in dat innerlijk noodlot uitgesloten?

B.

Een ingrijpen in de levenssfeer van een ander, door welk verschijnsel of wezen ook, is natuurlijk allerminst uitgesloten, maar de wijze waarop op dat ingrijpen wordt gereageerd, wordt geheel en al bepaald door de psychofysieke structuur van het onderhavige individu en dus is

die reactie niet anders dan een vorm waarin diens innerlijk noodlot zich uit.

M.

Volgens jou zou dus in laatste instantie iedere levensuiting van het individu zijn gedetermineerd? Bestaat er dan geen vrije wil?

B.

Neen, inderdaad bestaat er, omdat alle levensuitingen van het individu door zijn lichamelijke en geestelijke gesteldheid worden bepaald, geen vrije wil. Er bestaat geen vrije wil, evenmin als er een 'vrij denken' zou bestaan. De gedachten die wij hebben kunnen door bepaalde gebeurtenissen ontstaan, maar of, in welke mate en hoedanig zij worden opgewekt, hangt weer af van de individueele structuur van den mensch. Ik kan dit of dat willen, dit of dat verwerpen of accepteren, maar dat ik dit of dat wel wil of niet wil wordt weer bepaald door mijn eigen wezen. Op een bepaald tijdstip zal ik te kiezen hebben tusschen een bezoek aan de bioscoop en een bezoek aan een schouwburg; ik ben dus schijnbaar vrij. Maar dat ik de bioscoop kies en niet het theater is geen toevallige gebeurtenis, maar het resultaat van oorzaken die in mijzelf besloten liggen en het genoemde resultaat noodzakelijk determineeren.

M.

Je bent dus aanhanger van een absoluut determinisme?

B.

Zonder twijfel: de conceptie van het innerlijk noodlot berust op een absoluut determinisme, dat in den mensch zelf en niet buiten hem is te vinden.

M.

Maar dan vervalt ook elk idee van schuld, omdat volgens jouw opvatting niemand meer voor zijn daden aansprakelijk zou kunnen worden gesteld?

B.

Zeer juist; gelijk ik reeds heb opgemerkt vloeit iedere levensuiting voort uit de interne structuur van den mensch en dus kan er nooit van eigenlijke schuld sprake zijn.

M.

Dan is ook elk idee van straf ongerijmd.

B.

Logisch gezien zonder twijfel; indien er geen vrije wil bestaat, zal er ook geen straf kunnen zijn.

M.

Maatschappelijk gezien is die bewering natuurlijk een absurditeit.

B.

Geenszins: ik ontken niet dat de maatschappij het recht heeft bepaalde individuen uit de samenleving te verwijderen, maar die verwijdering zal nooit, gelijk nu nog het geval is, het karakter van werkelijke straf mogen dragen. De practijk van het West-Europeesche strafstelsel heeft dan ook geleerd dat men met straffen niets bereikt, hoogstens kan worden getracht de individuen, zij het in betrekkelijke afzondering, te ontwikkelen op grond van ieders psycho-physieke structuur.

M.

Ik begrijp nu je gedachtengang maar zou je toch nog één vraag willen stellen. Je spreekt voortdurend over de psycho-physieke structuur van een mensch als van een bepaalde, precies te omlijnen grootheid. Ik wil nu nog wel aannemen dat de eigenschappen en potenties van een mensch min of meer precies zijn aan te geven, maar welke rol is dan toegekend aan het Onbewuste, in Freudiaanschen zin opgevat?

B.

Het antwoord op je vraag is niet moeilijk. Ik heb allereerst niet beweerd dat in ieder geval elk onderdeel van de psycho-physieke structuur van den mensch precies kan wor-

den vastgesteld en dat is ook in principe geenszins noodzakelijk. Voldoende is dat die potenties en eigenschappen bestaan en dat zij nauwkeurig gedetermineerde gevolgen opleveren. Maar laten wij nu eens een oogenblik aannemen dat de eigenschappen en potenties van een individu X kwalitatief en kwantitatief kunnen worden vastgesteld, dan zou volgens jou het Onbewuste als een onbepaalde grootheid overblijven en dus als het ware buiten het innerlijk noodlot worden geplaatst. Dit nu is geenszins het geval; ieder mensch toch heeft een eigen Onbewuste dat een onverbreekelijk deel uitmaakt van zijn psycho-fysieke structuur. Wij kunnen niet precies bepalen wat het Onbewuste omvat, maar dat het bestaat is immers zeker. Denk alleen maar aan de droomen, wier inhoud wij van te voren niet kunnen bepalen; de droomen die niet anders zijn dan een verwerkelijking van ons eigen zelf, van ons innerlijk noodlot. Denk eens aan de onbewuste handelingen die wij verrichten, handelingen waarvan de innerlijke motieven ons slechts door de psycho-analyse worden onthuld. Zulke handelingen verschillen van individu tot individu, evenzeer als de fataliteit van den eenen mensch van die van den ander verschilt. Summa summarum: in het Onbewuste evenzeer als in het Bewuste voltrekt zich ons innerlijk noodlot. Aan dat noodlot kunnen wij ons nooit onttrekken; voor iederen mensch is de weg van wieg tot doodsbed uitgestippeld.